

قازاق تىلى

عاشق جىلارى

4

شىنجاڭ جاستار - ورەندەر باسپاسى

قازاقستان

عاشقئق

جبرلاری

4

شینجیاڭ جاستار - وره ندهر باسپاسی

图书在版编目(C I P)数据

哈萨克民间爱情长诗(4)/塔里甫拜·哈拜也夫 编;修订本.

— 乌鲁木齐:新疆青少年出版社 2006.4

ISBN 7 — 5371 — 2377 — 2

I 哈… II.塔… III.哈萨克族—诗歌—作品集—中国—

哈萨克语(中国少数民族语言) N·I 22

中国版本图书馆 C I P 数据核字(2006)第 029984 号

责任编辑:阿克木拜·贾帕尔

责任校对:努尔斯发提

封面设计:特尼斯别克

哈萨克民间爱情长诗(4) (哈萨克文)

塔里甫拜·哈拜也夫 编写

新疆青少年出版社出版

(乌鲁木齐市胜利路 100 号 邮编:830001)

新疆新华书店发行 新疆地矿彩印厂印刷

850×1168 毫米 32 开本 13.875 印张

2006 年 4 月第 1 版 2006 年 4 月第 1 次印刷

印数:1——3060

ISBN7-5371-2377-2 定价:18.00 元

جاۋاپتى رەداكتورى: اكىمباي جاپار ۇلى
جاۋاپتى كوررەكتورى: نۇرسىپات قۇرمەت قىزى
مۇقاباسىن جوبالاعان: تىننىسبەك اقبىلەك ۇلى

قازاقتىڭ عاشىقتىق جىرلارى (4)

قۇراستىرعان: تالىپباي قابايەۆ

*

شىنجاڭ جاستار - ورەندەر باسپاسى باستىردى
(ئۇرۇمچى جەڭس كوشەسى 100 - قورا، پ: 830001)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەندەرى تاراتادى
شىنجاڭ گەولوگىيا كەن ستەر باسپا زاۋودىدا باسلىدى
فورماتى 850×1168 1/32 م، باسپا تاباغى: 13.875

2006 - جىل ۱-سەۋىر، 1 - باسپاسى

2006 - جىل ۱-سەۋىر، 1 - باسلىقى

تىراجى: 3060 - 1

ISBN7 - 5371 - 2377 - 2

باعاسى: 18.00 يۋان

باسپادان

قازاق حالقى — ادەبىيەت قازىناسى باي حالىقتاردىڭ ءبىرى. وسى كۇنىنىڭ ادەبىيەت-زەرتتەۋلەرىنەن قاراعاندا، قازاق حالقىنىڭ ولەڭ-جىر، اغىز-اڭگىمەلەرى (ەرتەگىلەرى) ءبىزدىڭ جىل ساناۋىمىزدان بۇرىنقى 7-عاسىردا-اق الەمگە ايگىلى بولعان. ونىڭ ءبىرسىپىراسى كورشى ەلدەردىڭ جازبالارىنا تۇسكەن، ءبىرسىپىراسى اۋىزدان-اۋىزعا تارالىپ، جاڭغىرىپ، جاڭارتىلىپ قۇلىپىرا تۇسكەن. سونان بەرگى تارىختىڭ قىيان-كەسكى ساتىلارنىڭ بارىندە ءبىزدىڭ اتا-بابالارىمىز ءوزىنىڭ ءتىل ونەرىن تارىحي قۇبىلىستارمەن بىرگە ءورىتىپ، بايىتىپ وتىرعان.

قازاق ادەبىيەتىنىڭ ءوسىپ جەتىلۋىندە شىعىس ادەبىيەتىنىڭ دە ۇلكەن رولى بولدى. شىعىس ەلدەرىنىڭ ادەبىيەتى جەرشارىندا ەرتە دامىعان، ادامزاتتىڭ وي دۇنيەسىنە ونەگە كورسەتكەن جەلگى ادەبىيەتتەردىڭ ءبىرى. ونىڭ شۇعىلالى بىيگىنە قازاق ادەبىيەتى وتە ەرتە قۇلاش ۇردى. ونىڭ ادامگەرشىل يدەياسىنان، تاڭعا جايىپ وقىعا جەلىسەنەن، كوركەمدىك مانەرىنەن بوي تۇزەر ورنەك تاپتى. شىعىستىڭ كەسەك تۇلعالارىن (وبرازدارىن) قازاق توپىراعىندا قايتا تۇعىزىپ، قازاقى تۇرمىستىڭ وشاعىندا شىڭداپ، قازاقى ءسوز بويىاۋىمەن ايشىقتاپ، قازاق ادەبىيەتىنىڭ التىن قازىناسىن مولىقتىردى.

ءسويتىپ قازاق ادەبىيەتى دامىعان ادەبىيەتتەردىڭ ءبىرى بولىپ قالدى. بۇل كۇندە ەرتەدەن كەلە جاتقان 200 دەن اسا

داستانى بار ھالىقتى كىمدە-كىمنىڭ مويىنداماسىنا امالى جوق. بۇل دۇنيە ادەبىيەت تارىخىدا وتە سىرەك كەزدەسەتتىن كەسەك قۇبىلىس.

بۇل داستانداردى باتىرلار تۋرالى جىرلار، تارىخى جىرلار جانە عاشىقتىق جىرلار دەپ ۇلكەن ۇش توپقا بولۇگە بولادى. ۇلتتار باسپاسى باتىرلىق جىرلارىن نەگىز ەتىپ «قازاق قىسالارى» دەگەن اتپەن 20 نەشە كىتاپ باسپ تاراتتى. شىنجياڭ جاستار-ورەندەر باسپاسى تەك عاشىقتىق جىر-داستانداردى نەگىز ەتىپ ون كىتاپ شىعارىپ وتىر.

عاشىقتىق جىرلارىنىڭ ون كىتابىنا 57 جىر-داستان كىردى. وسى 4-كىتاپقا «قاسىم جومارت»، «جىھانشا»، «ەردەن — بالقاش»، «جارقىن — جانار»، «قاھارمان مەن سامارقان»، «شايىمۇزا مەن زارلىق» اتتى داستاندار ەنىپ وتىر. «قازاقتىڭ عاشىقتىق جىرلارى» اتتى بۇل كىتاپتارىمىزعا ەنگەن تۋىندىلاردا قىز بەن جىگىتتىڭ كىرىكسىز، قالتقىسىز، ەمولدىر ماحابباتى بەلدى ارقاۋ، كورنەكتى ايشىق سىپەتتى. تەڭسىز، ادىلەتسىز، قاتىگەز زاماننىڭ جاۋىزدىعىنان ازاپ شەككەن، قۇربان بولعان عاشىقتاردىڭ زارى مەن مۇڭى، قايعىسى مەن قاسىرەتى، نەكە ەركىندىگى جايىنداى تار جول، تايىق كەشۋلەرى وقىرماننىڭ وىىن سەرىپلىتىپ، ادامگەرشىل ىدەياعا، نىزگىلىككە، پاكىتىككە، جالپى جان سۇلۋلىعىنا باۋلىدى، تىڭداغان، وقىعان سايىن ھالىق جۇرەگىندە ماڭگى قۇمارلىق، سۇيىسپەنشىلىك كوكتەتىپ وتىرادى.

مازمۇنى

1	قاسىم جومارت
133	جىھانشا
224	ەردەن — بالقاش
270	جارقىن — جانار
321	قاھارمان مەن سامارقان
418	شايمۇزا مەن زارلىق

قاسم جومارت

... قۇدايعا سىنامىن اۋەل باستاپ،
بىلگەنمىنەن قالدىرمان ءبىرىن تاستاپ.

.....
ءابىلقاسىمنان ولەڭگە اۋدارماققا،
قاعاز الدىم قولما قالام ۇستاپ.

پەندەگە قۇداي بەرگەن كورنەيدى،
ءار ءسوزىم التىن ساراي تورىندەي — دى.
وسىنداي جاقسى سوزدەر كەز كەپ تۇرسا،
نۇسىپبەك^① جازۋدان ءبىر ەرنەيدى.

ال ەندى مەن سويلەيمىن ءسوزدىڭ باسىن،
جاھاندا جومارت بولعان ءابىلقاسىم.
مۇنداي قىزىق اڭگىمە دۇنيەدە جوق،
وسى وتىرعان جاماعات جۇرت تىڭداسىن.

① نۇسىپبەك شايخىلام ۇلىنىڭ بۇل داستانى 1901 - جىلى رۇسىيانىڭ قازان قالاسىندا
چىركۇۋ باسپاسىنىڭ باسپا خاناىسىدا، شامىدىن قۇساين ۇلىنىڭ قاراجاتىدىن
باسىلعان. ءبىز بۇل باسلىقىدا قاجەتكە ساي ءىشئارا قىسقارتتىق؛ كىتاپقا كەزدەسكەن
ارابشا سوزدەردى مۇمكىندىگىنشە اۋدارىپ الۋعا تىرىستىق، — قۇراستىرۋشى

سويلەين سول قاسمىنىڭ اڭگىمەسىن،
كوپ حالايىق سوزىمە قۇلاق سالىسىن.
بۇل حىساعا قۇلاعىڭ قۇرشى قانار،
وزگە سوزدى ەستىپ نە قىلاسىڭ.

پاتشا ھارۇن راشىت پاتشا وتكەن،
سەگىز شاھار ۇستىنەن ۇكىمەت كەن.
ۋىزى جومارت، قاھارلى ۇلى پاتشا،
ۋاعىندا ەش پاتشا جوق ۋەن جەتكەن.

ھارۇن راشىت پاتشا سالتاناتى،
قاھارلى، ۋىزى جومارت، عادالاتى.
بار ۋازىرى جارامدى بەك ەدانشپان،
كەيدە جاعپار، كەي ۋاقىتا فازىل اتتى.

بىر كۇن پاتشا تاسقىنى كەلىپ تۇردى،
جاعپار ۋازىر تەز مۇندا كەلسەن دەدى.
پاتشا شاقىرعان سولڭ جەتىپ كەلىپ،
تاعىزىم ەتىپ الدىندا قاراپ تۇردى.

پاتشا ايتتى:

— ۋازىر، بىر سوزىم بار،
بۇل دۇنيە ۋىزى ۇلكەن، ۋاپاسى تار.
جومارتتىنەم، ادلىدىڭىم بارى بىردەي.
مەنەن وتەر بۇل كۇندە، ايتشى، كىم بار؟

ۋازىر ايتتى:

— ئاي ئاقسىر. تىڭدا: سوزىم،
كوپ جۇرتتى ارالادىم مەنىڭ ئوزىم.
باسىرەدە بىر جىگىت بار سىزدەن ارتىق،
تالڭ قالارسىز كورسەڭىز ونىڭ جۇزىن.

باسىرەدە^① بىر جىگىت بار قاسىم اتتى.
باۋشارباق، مۇكامالى سالتاناتتى.
التىن، كۇمس، اسىل تاستىڭ ەسەبى جوق،
قوي ورنىنا سويادى ارىماقتى.

ئۇيى كۇمس، سىرتىنا التىن چاپقان،
گاۋھاردان ئار جەرىنە شەگە قاققان.
مەيمانىنا بەرەدى شەكەر مەن بال،
اناسى ونداي بالا ناعىپ تاپقان.

قاسىمعا عارىپتارى كەلەدى ەكەن،
بارىنە تاماق، كىيىم بەرەدى ەكەن.
مەيلى پاتشا، مەيلى باي، مەيلى پاقىر،
بارىنە بىردەي قىزمەت قىلادى ەكەن.

كۈندە مىڭ قوي سويادى قارىنى اشقا،
كىگەن تونىن بەرەدى جالاڭاشقا.
بىرەۋگە ات بەرەدى كىمىسىڭ دەمەي،
ئەتىرى ادام ونداي بولماس قارىنداسقا.

① باسىرە - باسارا - قالا اتى. قازىر يىراققا قاراستى.

بەرەدى كەلگەن جاننىڭ سۇراغانىن،
كۈرەدى غارپىتارنىڭ جىلاغانىن.
كىمگەدە ايامايدى مال مەن جانىن،
جومارتتىن ايتايىن سىزدەرگە ونىڭ.

ەش قاباغىن شىتپايدى جىلغانغا،
تەگىن قىزمەت قىلادى ەترى جانغا.
كەرەگىن — ەبارىن تاۋىپ بەرەدى ەكەن،
دۇنيەدە ۇلكەن - كىشى مۇسىلمانغا.

ەلۋ ەسىك بار ەكەن ەبىر دۇكەندە،
قايرىشى كەلدەدى ەكەن كۈن دە — كۈن دە.
بار كىسى ەلۋ ەسىكتەن قايرىپ الپ،
ەسىگىنەن قۇرى كەتپەس ەش ەبىر پەندە.

غارپىتار جاتادى ەكەن كۈندىز، تۇندە،
ەلى حابار الادى ەاربىر كۈندە.
تاماعى توق، كىيىمى ەبۇتىن بولپ،
غارپىتار جاتادى ەكەن ەبارى سوندا.

مۇنداي جاندى كورمەدىم ەترى جاندا،
ەجۈزىن كورگەن ادامدار بولار پەندە.
بايلىعى، جومارتتىعى اسقان ەكەن،
ونداي جان بولا بەرمەس بۇل جاھاندا.

ەسىز وعان تەڭ كەلمەيسىز، تاقسىر خانىم،
ەسىز سۇراساڭ ايتپاسقا بارما حالىم.

قانداي قىلىپ ماقئاسام ەش قاتە جوق،
مۇنان ارتىق ماقئاۋعا جەتپەيدى ەلم.

پاتشا سوندا تۇرىپ اشۋلاندى،
اقىرىپ قاھارىمەن ايعاي سالىدى.
مەنەن ارتىق جاھاندا نەتكەن جان دەپ،
ەۋازىردى ولتىرمەككە قىلىش الدى.

ەۋازىردى ولتىرمە دەپ قىلىش الدى،
ەزبىيدا ارنىز قىلىپ تىلەپ الدى.
دارعا مۇنى ەبىر كۇن اسارمىز دەپ،
ون ەبىر قۇلاش زىندانعا بايلاپ سالىدى.

زىنداننان شىعارما دەپ ۇكىم ايتتى،
حالىفا^① اشۋلانىپ ۇيگە قايتتى.
حالىفانىڭ الدىنان حانىم شىعەپ،
سۇرادى:
— ەتۇسىڭ قاشىپ سىزگە نەتتى؟

— ەاي پاتشا، ەتۇسىڭ سۇنۇق قالاينان؟
ەشىڭ تولعان سىياقتى ۋايىمنان.
بەينە بەزگەك كىسىدەي قالشىلدايسىڭ،
نەلىكتەن اشۋلاندىڭ ايتشى ماعان؟

① حالىفا - پاتشا.

—اي، خانىم، مەن ايتايىن ساغان بىر سوز،
قۇلاق سالىپ سوزىمدى ەستىسەڭىز.
تېپتى دىمىسىز ماقتادى بىر ادامدى،
خان بولساق تا قاراداي بولمايدىق بىز.

قورلىغىنا شىداماي اشۇلاندىم،
اشۇلانىپ زىندانغا ونى سالىدىم.
جومارتتىن اسىردى تىرى جاننان،
سول سوزىنە ۋازىردىڭ قايران قالىدىم.

سول ۋازىردى كەسكىلەپ تىلدەيىن،
تەرسىنە سابان تىعپ بىلدەيىن.
وزىمنەن كەيىنگىگە بولسىن ۇلگى،
ۋوزىمنىڭ پاتشالىغىم بىلدەيىن.

زىبىدا سوندا كەلىپ قىلدى ارىز:
— مەنىڭ ايتقان ارىزىمدى قۇپ تىڭلاڭىز.
قۇدايىم قانداي جاندار جاراتقان جوق،
عاسىلىققا جاراتقان كۇناكارىمىز.

ۋازىردى اشۇمەنەن ولتىرسەڭىز،
پاتشالىقتى جەرىنە كەلتىرسەڭىز.
ول قاسىم جومارتتىعى راس بولسا،
تاڭىرى الدىندا، اي تاقسىر، نەنى دەرسىز؟

ول قاسىم ۋوزى جومارت، ۋوزى باي — دى،
جاقسى قىلىپ جاراتقان بىر قۇداي — دى.

قاسمىدى اۋەل بارىپ كورمەينىشە،
ولتىرگەنىڭ ۋازىردى جارامايدى.

اي تاقسىر، بىر جولداسپەن باسەرەگە ۋاز،
اننىق ۋازنىڭ بارداعى كوزىڭمەن كور،
بيكۇنا ۋازىرىڭدى ولتىرمەڭىز،
ۋاز قاشان ولتىرسەڭىز قولىڭدا تۇر.

الدىڭدا قىزمەت قىلدى كوپ جىل ۋازىل،
چاقىسىلىق، جاماندىغىن بىر كورىپ ۋازىل.
سىزگە جالغان سويلەسە ۋولتىرڭىز،
سۈيەكسىز نەدەمەيدى بۇل قىزىل ۋازىل.

زىنداندا جاتا تۇرسىن ەرتەلى — كەش،
مۇنداي ۋازىر سىزدەرگە تابىلماس ەش.
قاسىم ۋازىل ايتقانىنداي بولا قالسا،
زىنداننان شىعارداعى كۇناسىن كەش.

بۇل ۋازىلىحات ۋازىل ما، تاقسىر، ساعان،
ايتتى دەپ، تاقسىر، قاھار قىلما ماعان.
ايتقان ۋازىر فازىلدىڭ، راس بولسا،
قايتىپ جازا قىلاسىڭ تاقسىر، ۋازىل؟

بۇل جاۋاپتى پاتشا كورەدى ەپ،
قاسىمنىڭ ۋازىل — جايىن بىلەيىن دەپ.
اننىق كوزىم جەتە الماس راسىنا،
بىر ادامدى جىبەرسەم ۋازىل كەل دەپ.

بىر ادامدى جىبەرسەم بىلمەك ءۇشىن،
ول ادامنىڭ بىلمەسپىن استە ءىشىن.
ءۆزىمەن قاس شىعار، ءيا بىر دوس،
بەكەرگە سىپات ايتار بارغان كىسىنىڭ.

ءزىبىدا كوندىم ايتقان سوزىڭىزگە،
ءۇمىر بەرسىن قۇدايمى وزىڭىزگە.
ءۆزىم بارىپ كورەيىن قاسىم ءجۇزىن،
مۇنان باسقا اقىل جوق ەندى بىزگە.

ساۋداگەر فورىمىنىشا كىدى كىم،
پاتشانىڭ ەشكىم بىلمەس اقىل - ويىن.
بىلدىرمەي ەش ادامعا ءجۇرىپ كەتتى،
بىر جولداسسىز جۇرمەگى ءتىپتى قىيىن.

بىر جولداس قاسىنا الپ ءجۇرىپ كەتتى،
بەس كۇندە باسەرگە بارىپ جەتتى.
السى جولدان بىز كەلگەن ساۋداگەرمىز،
سارايىشعا تۇسەمىن دەپ حابار ەتتى.

سارايىشعا ايتادى:

— ءاي، سارايىبان،

بىر سارايدى بوساتىپ بەرشى ماعان.
الاتىن جۇرت قاتارلى اقمىڭدى ال،
مەيمان بولىپ بۇل كۇنى كەلدىك ساعان.

اتىن ۇستاپ تۇسىردى ساراينا،
بىر ەدىلدا الۋشى ەدى بىر اينا.
مەنىڭ پاتشا ەكەنىمدى بىلدىرمە دەپ،
حالىغا جالىنادى قۇداينا.

تانىمادى سارايدىڭ كۈزەتشىسى،
سارايدا تانىمادى ەش بىر كىسى.
ول سارايعا سان كىسى تۇسىپ جاتىر،
سارايدا بولار كىممەن، كىمنىڭ ەسى.

سارايشى پاتەرىنە الپ كىردى،
ىلەسىپ كۈزەتشىگە پاتشا جۇردى.
جۇجىراعا كىرگىزىپ حالىفانى،
كۈزەتشى شىقتىداى جۇرە بەردى.

بۇل سارايدىڭ يەسى ەدانىشپان — دى،
ەوزى زەرەك، جان ەكەن ەوزى مالىدى.
ساراينا كورگەلى كەلگەن ەكەن،
كوردى دە ەكى اتتى قايران قالدى.

ەكى ات تۇر جاراپ قالعان — ارىعان ات،
كۈزەتشىنى شاقىردى كەل مۇندا پات.
— كىم كەلدى بۇل سارايعا اللىس جەردەن،
ەكەۋى قاتىپ قالعان نە قىلغان ات؟

— ەكى كىسى مەيمان كەپ جاڭا تۇستى.
جاۋىرىنى قاقپاقتاي، ەوزى كۇشتى.

سالتاناتى پاتشاداي، تۇسى سۇنۇق،
كورگەن سول كىسىنى زارەم ۇشتى.

— سۇرالىق، قايدان كەلگەن مەيمان ەكەن،
قاي جەرلەردى قىلىپتى بۇلار مەكەن.
ۇعىسىپ ءجون — جايلارىن ءبىز سۇرالىق،
الدە بىزگە بۇل مەيمان تانىس پا ەكەن.

سارايىيان كەلە جاتىر ءبىر — ءبىر باسىپ،
مەيمانغا سالەم بەردى ەسك اشىپ.
سارايىيان حالىقانى تانىدى ەكەن،
كورگەننەن سول ول قالدى قاتتى ساسىپ.

— ءبىلىدىم دە كورەمىن دەپ ەسك اشتىم،
كورگەن سول تاقسىر، ءسىزدى قاتتى ساستىم.
نە بوپ تۇستىڭ ءاي، تاقسىر مۇنداي كۇيگە؟
سىزبەنەن ساسقانمىنان امانداستىم.

سالەم قىلماي دۇرىس ەمەس امانداسۇ،
ادەپسىزدىك قىلدى دەپ قىلما اشۇ.
قۇربان بولسىن جولڭدا مال مەن باسىم،
كەلگەنڭە قىلايىن ۇلكەن ءشاشۇ!

— سارايىيان، مەن كەلدىم وسى جاققا،
ءبىزدىڭ سىردى بىلدىرمە قالايىققا.
وسى جەردە بار دەيدى قاسىم جومارت،
ءسى جاققان دەسەدى ونىڭ حاققا.